

בעיות הספרייה בישראל *

בדברי היום על בעיות הספרייה בישראל, איני מתכוון להקנות לכם את התורה המעשית של ניהול ספרייה; יש בדעתי לעמוד מקרוב, וללא התפארות-שוא, על מצב הספריות ומקומם של הספרנים במדינתנו הצעירה. עלינו לנסות להבהיר לעצמנו את הבעיות העיקריות הנובעות מן המצב הקיים, וגם אם לא נוכל לפתורן, מחובתנו לחתור לקראת הפתרון ולברר לעצמנו מהן הדרכים היעילות ביותר להגשמת מטרותינו.

בכינוס הספרנים, שהתקיים בינואר 1947, הרציתי על הנושא: „הארגון

* הרצאה בכינוס הספרנים ביום 17 בספטמבר 1949, בתל-אביב.

המדעי החינוכי של הספרייה הציבורית, וניסיתי לעמוד על הפרקים החשובים ביותר בעבודת הספרייה מבפנים, וכן על ארגון הספרייה ומחלקותיה השונות. היום אין בדעתי לדבר על נושא זה, שתכנון מהווה את הבסיס העיקרי לעבודתנו בכלל, כי אם על מעמד הספרייה בתחום חיינו התרבותיים, אגב ניתוח מצבה והאפשרויות לפיתוחה.

באנגליה ובארצות-הברית של אמריקה חוגגים עתה את יובל המאה לקיום הספריות הציבוריות. כמעט בה בשנה, דהיינו 1849/50, נוסדו בארצות אלו וכן בארצות אחרות באירופה, כגון גרמניה (פרוסיה של אז), הספריות הכלליות, או הציבוריות, הראשונות (Public Libraries). מתוך שמחה כנה חוגגים בארצות אלו יובל זה, מאחר שאין חשיבותו של המאורע מצטמצמת בד' אמות של חיי הספריות בלבד, אלא מקיפה אף את כל חיי התרבות שלהן. באותם מקומות, שהזכרתי, דאגו יוזמי הספריות מראש לכך, שהמדינות בהן התגוררו תחוקקנה חוקים מתאימים לייסוד ספריות ציבוריות וקידומן. בתי-ספרים אלה, אף כי צעירים הם לימים בהשוואה לספריות מדעיות, גדולה מאד מידת התפתחותם במאה השנים לקיומם. אם נקרא היום את הדינים והחשובונות על התהוות הספריות בארה"ב, באנגליה, בברית המועצות ובארצות הסקנדינביות (אלו האחרונות רב דמיון לנו ביותר בגדלן ובהרכבן הסוציאלי), תעמד לנגד עינינו תמונה רב-גוונת של התפתחות נפלאה. כן למדים אנו עובדה חשובה מאד, והיא, כי הספריות הציבוריות תופסות מקום מרכזי בחיים התרבותיים של מדינות אלו. ואם דנו בשנים האחרונות, בארצות הדימוקרטיות, ומוסיפים לדון על פעולות חינוכיות ותרבותיות ומטרותיהן — אין הכוונה לחינוך בבית-ספר, במכללה או חינוך מקצועי בלבד, אלא גם להשכלת בוגרים במובנה הרחב. והבעיה העיקרית הצפה כאן היא, כיצד להקנות להמוני-העם ערכים רוחניים ותרבותיים. בכל הדיונים הללו הודגש, שאחד היסודות להגשמת מטרה זו היא הספרייה הציבורית. יתירה מזאת, בארצות המתקדמות רואים בספרייה את אחד מגורמי-העזר החשובים לביסוס החיים המדיניים והחברתיים. בתקופת מלחמת-העולם השנייה נשא הנשיא רוזבלט נאום גאה ונמלץ על תפקיד הספרייה ומעמדה בתוך הדמוקרטיה; אצטט כאן משפטים אחדים מן הנאום, אשר לדעתי רבה משמעותם בשבילנו: „הספריות מעורבות באופן ישיר ובלתי-אמצעי בריב המפלג את עולמנו, ושתי סיבות לדבר: א) חיוניותו לפעולה הסדירה של חברה דמוקרטית; ב) פגיעתו של המאבק הנוכחי בשלימות חכמת הלמידה, בחופש המחשבה ואפילו באריכות ימי התרבות; והספריות הן המכשירים הגדולים של חכמת הלמידה, בתי-האיכסון הגדולים של התרבות והציון הגדול לחופש המחשבה.“ מלים אלה מיטיבות מכל להגדיר את חשיבות הספרייה בחינוך, ועם זאת מצביעות על הסכנה האורבת לה ולנו מהתקרבות-יתר לזירות הפוליטיקה ומהשפעתן של הללו על ההרכב הפנימי של מוסדות התרבות והמדע בכלל.

דוגמה קיצונית ומאלפת להיותה של ספרייה כדור-משחק וכלי-זיון בידי גורמים פוליטיים יש לראות במה שאירע לפני חדשים מספר בברלין, במלחמה הקרה בין המעצמות הגדולות. בשעה שהרוסים סגרו את חלק העיר הנתון לשלטונם (באיזור בו נמצאת הגדולה והחשובה בספריות גרמניה) החלו האמריקנים והאנגלים להעביר, באמצעות הגשר האירי, ספרים וספריות מחלקים שונים של גרמניה

לאזורי-העיר שהיו נחוצים תחת שלטונם, כדי ליסד ספריה מרכזית חדשה ולמען שבור את תלות האוכלוסיה בשלטון הרוסי גם בשטח זה. בדרך זו רצונם, כמובן, לקנות להם גם את חיבת הגרמנים.

כבר הודגש שהתפתחות הספריות הציבוריות בארצות הדמוקרטיות במאה שנות קיומן, וביחוד בתקופה האחרונה, היתה גדולה ביותר ועו רושם של הישגיה. אך מצד שני הורגש גם הצורך לחפש אחר ליקויים ולהצביע עליהם. לכבוד יחשב הדבר לספריות אלו שאינן מדברות על הצלחותיהן בלבד, אלא אף מדגישות את חסרונותיהן. במדינה "כארה"ב, למשל, שעד לפני שנים אחדות התמידה בהתפארותה כי המספרים על השאלת הספרים בה לא יספרו מני רוב, וחוג קוראיה עצום ורב — החלו לשאול ולבדוק, בשנים האחרונות, האם נכונה היתה הדרך בה הלכו ואם אמנם הביאה ומביאה ההצלחה הכמותית הכבירה בכנפיה גם הצלחה איכותית ומחויבת. לפני שנה פורסם, ע"י התאגדות הספרנים האמריקניים, תזכיר מפורט על בעיות הספריות במדינה זו; בו הדגישו, בכנות ובגילוי-לב, כי מחובתם לגשת במלוא הרצינות ובאומץ-הלב הדרוש לגיתוח עבודתם. אף כי יודעים הם שרבים הישגיהם, מודים הם גם בכלשונות לא מעטים. בתזכיר זה מובאים מספרים הבאים להוכיח, כי מבחינות רבות חלה ירידה ברמת הספריות, שאינה מתבטאת במספר הקוראים, אלא בהתפתחות הספריות שאינה הולכת בקו הרצוי. למשל: ארגון הספרנים באמריקה תובע מן השלטונות האחראים סכום של \$1.50 לגולגולת בכל עיר, כבסיס לקיום הספריות, אך מודה הוא כי רק 16% מכל הספריות נהנים מהקצבה זו, ומספר הספריות הציבוריות באמריקה מגיע ל-7500. רוב הספריות מקבלות בממוצע \$0.50 בלבד. (אנו במדינתנו היינו בודאי שבעי רצון אילו היו לנו 50 סנט לגולגולת לקיום ספריותינו). בולטת עוד עובדה אחרת, החשובה במיוחד בשבילנו בקשר עם החוק החדש לחינוך חובה, והיא: האחוז הגדול של ילדים בני 5—14, כקוראים בספריות הציבוריות בארצות-הברית, בהשוואה לאחוז הקטן של הקוראים למעלה מגיל זה. במספר רב של ספריות באמריקה מהווים ילדים בני הגילים הנזכרים 50% כמעט מכל הקוראים. המצב באנגליה אחר במקצת. אחוז הילדים כקוראים בה הוא 17—20.

כן הודגש בדו"ח המקיף של הספרנים האמריקניים, כי בארצם, שהיא הארץ בהא הידיעה מבחינת הטכניקה הספרנית, נמצאים כיום כ-35 מיליון נפש, שאין כל ספריה ציבורית עומדת לרשותם; למעלה ממחצית אנשי הכפרים חסרים שירות ספרני כלשהו.

הבעיה העיקרית העומדת לפני כל הספריות האלה, ודוקא בארצות התרבות המתקדמות ביותר, היא — מה הן התוצאות הממשיות לעבודתן, מהו השירות שהן משרתות את חיי התרבות, ומהי העזרה שהן מגישות לעיצוב דמות האומה בשדה הרוח. ספרנים אלה דנים עתה בשיטות חדשות שתקנינה ליחיד השכלה אינטנסיבית וערכים תרבותיים ונפשיים. לטובתו הוא ולטובת החברה בה הוא חי, מענינת ומאלפת ביותר היא התפתחות הספריות בסקנדינביה (שארצותיה, כמוהגש לעיל, דומות לארצנו מבחינות רבות). תנועת-הפעולים שם עומדת בראש חיי המדינה והחברה, והאיכר, ביחוד בדניה, הוא אחד מעמודי-התווך של נושאי התרבות והתנועה להשכלת העם, מאחר שהוא שייך למפלגות המתקדמות, דוקא

בארצות סקנדינביה שואלים הספרנים את עצמם אם לא הגזימו בראותם כהישג את המספר הרב של הקוראים ואת מספר הספרים הנקראים, בלא שדאגו במידה מספקת למבחר ספרים ולדרכי חינוך הקוראים. בדנביה, למשל, המונה 3½ מיליון נפש, מגיע מספר הספרים המושאלים במשך שנה אחת ל-18 מיליון ולמעלה מזה. תופעה זו אמנם חשובה היא, ואף עושה רושם עז, אך חייבים אנו לשאול תחילה מיהו השואל את הספרים וכיצד הם נקראים. זאת היא השאלה העיקרית, שאף אנו חייבים לשאול את עצמנו בגשתנו להערכת עבודתנו. הספרן

Library of Congress 44

אמנם מבחינות ומגמות רבות, אך לא הצליחו בדבר „לא פעוט“ אחד, דהיינו: למשוך את הקורא לספר הטוב.

אם נעבור עתה לתיאור מצבנו, בהשוואה למצב הספריות בארצות אחרות, מוטב שנדגיש, כי בשנים האחרונות השגנו רבות על אף כל העיכובים וההפרעות של שנות המלחמה. אך מצד שני ראוי גם לציין, כי בניגוד למעמד הספריות בארצות אחרות, — שאותן הזכרתי בקיצור בראשית דברי — עבודת הספרייה אצלנו היא עד היום עבודה „בסתרי“, עבודה מבודדת, ושדה־פעולתנו מפוצל עד מאד. ספריותינו ברובן אינן קשורות כלל בעבודה תרבותית, ועבודתנו הגדולה אינה מוצאת את ההד הראוי לה בקרב הציבור הרחב ואף לא בקרב החוגים האחראים לחינוך העם ותרבותו. ממשלת המנדט לא דאגה כלל לספריות, חוץ מדאגתה לספרייה בית־הנכסא ע"ש רוקפלר. היא אמנם נתנה לספרייה הלאומית ספרים רבים שקיבלתם כטופס־חובה, אך מעולם לא הראתה כל נכונות לתמוך בספריות בצורה של ממש (היא, אגב, לא עשתה זאת גם בקרב האוכלוסיה הערבית). חייבים אנו עתה, במדינתנו, לתקן מצב זה מיסודו וביסודיות. ויש להביע צער רב, על כי בכל הדיונים והיוכחים בעניני חינוך והשכלת העם לא נזכרו עד כה הספריות אלא רק דרך אגב, בלא שתוכר חשיבותן המרכזית לפעולות אלו. עוד נחזור אל נושא זה לכשנדון בתפקידי הממשלה, וביחוד בתפקידי משרד החינוך והתרבות בעבודת ייסוד הספריות ופיתוחן.

עלינו, הספרנים, להכיר בעובדה, כי מחוץ לחוגנו כמעט ואין מדברים וחושבים על הפצת הספר הטוב באמצעות הספרייה. אין אצלנו איריה תרבותית, איריה ספרייתית, בה שלטת ההכרה כי באין ספריות גדולות ומפותחות אין כל אפשרות להחדיר תרבות בקרב שכבות־העם הרחבות. הספריות הקיימות כבר שנים רבות, נתקלות אף הן לעתים קרובות באי־הבנה ובאי־ידיעה של תפקידיהן, וגם הגדולה בספריות, זו הספרייה המדעית בהא הידיעה — הספרייה הלאומית — נתקלת לפעמים בקשיים גדולים כשיש ברצונה להשיג את ההקלות הדרושות מאת מוסדות הממשלה. אנו מיטיבים לדעת את מאבק ממשלתנו בשדה המטבע הזר, אך למרות כל אלה עלינו לתבוע מאתה כי תבין, שבאין ספרים, אשר יש להביאם מכל קצוי תבל, לא נוכל להמשיך במחקר ובהוראה באוניברסיטה העברית ובמוסדות מדע וחינוך אחרים. כן ראוי לציין, כי בהתפתחות הארץ בכלל, ובשטחים השונים בפרט, תופס המכשיר ששמו ספר מקום חשוב ביותר.

בדברנו כיום בחוגנו על ארגון הספריות והספרנים, על תפקידינו, חייבים אנו שתשלוט בנו ההכרה (ועלינו לדאוג לכך שהכרה זו תיהפך לנכסן של שכבות־העם

הרחבות), כי בעיות אלו אינן ענין לספרנים בלבד, אלא אף לכל אלה שמגעו וקשר להם עם פעולה תרבותית וחינוכית. עלינו ליצור במדינתנו הצעירה את האוירה המתאימה שתאפשר לספריות, ולמפעלים תרבותיים אחרים, התפתחות מתמדת. אם נמשיך לעבוד בסתר ובאין רואים לא תאיר לנו ההצלחה פנים.

שמענו דר"ח מאלף על הספריות במסגרת ההסתדרות, וביחוד על ספריות הקיבוץ והקבוצה. ברצוני, עתה, לתאר בקיצור את מצב הספריות האחרות, כדי לשפוך עוד אור על מצבנו בכלל. ברור שאצלנו, כבארצות קטנות אחרות, אין אפשרות להבדיל הבדל דק בין ספריות ציבוריות ועממיות מצד אחד ובין ספריות מדעיות ומקצועיות מצד שני. תופעה אפיינית לעובדה זו בלטה בעת הדיון בועדת הספריות העוסקת בסקטור מסוים של המדע — מדעי הטבע והמדעים השימושיים — הקיימת ליד המועצה המדעית. בפגישה זו השתתפו, מלבד ב"כ הספרייה הלאומית, גם נציגי המועצה המדעית, ספרית הטכניון, הספרייה התקלאית של המרכז החקלאי, ספרית בית-גורדון, ספרית אגודת-המהנדסים בתל-אביב, ספרית תחנת-הנסיונות ברחובות וספרית מכון וייצמן שם, ספריות המרכז לתרבות של ההסתדרות וספריות משרד-ההמשלה. בישיבת הראשונה דנו תחילה בעזרה שתוכלנה הספריות הנזכרות להושיט לאנשי המחקר; אך לכולנו היה ברור, כי לא נוכל להצטמצם בהושטת עזרה למספר קטן של אנשים העוסקים במחקר ובהוראה, וחייבים אנו לדאוג לחוג רחב לאין שיעור ולהושיט עזרה לכל המעוניינים במדע. כשדיברנו על סידור הקטלוגים בצורת מיקרופילם, הודגש, כי אנשים רבים, ולא חוקרים בלבד, יוכלו להפיק ממנו תועלת.

האחראים להנהלת האוניברסיטה ראויים לכבוד, על שדאגו במשך כל השנים לא רק לפיתוח בית-ספרים לצרכיה המדעיים של האוניברסיטה, אלא אף תמכו עם זאת, מתוך הכרה פנימית, ברעיון של בית-ספרים לאומי ומרכזי. כשם שהעמידה האוניברסיטה את עצמה לרשות בנין הישוב, בלא שיפגעו מתוך כך רמתה המדעית וחשיבותו של המחקר כשלעצמו, כן איפשרה לספרייה לדאוג לחיים התרבותיים של ארצנו ולפעול בשטחים שונים מחוץ למסגרת של ספרייה אוניברסיטאית. אם אנו דנים בבעיות הספריות בארץ בכלל, עלינו ליחד בראש ובראשונה, את הדיבור על הספרייה הגדולה בארץ, הספרייה הלאומית המרכזית — בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.

אין ספק כי שתי השנים האחרונות הן הקשות בשנות קיומה של הספרייה, אשר דרך התפתחותה היתה זרועה אבני-נגף רבות. ניתוק בית-הספרים מאוצרותיו על הרהצופים השפיע, ומוסיף להשפיע, במכריע על מהלך העבודה. על אף סכנת הנפשות שבעליה להרהצופים בתקופת מלחמת השחרור, השתתפו עובדי בית-הספרים באופן פעיל בשמירה על אוצרותינו ובדאגה להם. שנים מעובדי הספרייה נפלו על משמרת העבודה וההגנה. למרות כל הקשיים השתדלנו להוריד, ככל שהרשו זאת התנאים, ספרים נחוצים ביותר, והעברנו את קטלוגי-המחברים העירה. אך ראוי להדגיש גם כאן, כי אין לדבר עוד על גישה סדירה, או חפשיית, לבנייני האוניברסיטה, וכי טעמים פוליטיים מונעים מאתנו את המשך עבודתנו התרבותית אשר כל תושבי הארץ, ללא הבדל דת וגזע, נהנו תמיד הימנה. כל ההשתדלויות, גם בזירה הבינלאומית, לתיקון מצב זה לא נשאו כל פרי עד היום הזה. הדאגה לבטחונה

של הספרייה היתה מעמסה כבדה במשך כל ימות המלחמה, וברצוני להזכיר מעל במה זו ובחוג ספרנים-חבריים, מתוך רגש-יהודה עמוקים, את השתתפותם של חוגים רחבים ביישוב ובקרב אחינו בתפוצות-הגולה בדאגה זו, בראותם את ספרייתנו כקנין תרבותי של הכלל. לשמתנו יכולנו לבשר לכל ידידינו, כי אוצרותינו לא הירבו לסבול מן ההפגזות. תפקידנו העיקרי בשנתיים האחרונות — בשיכון בית-הספרים הלאומי בירושלים גופא — היה לרכז ספרים ואוספים שלמים בעיר, כדי להקים מחדש ספרייה לצרכי האוניברסיטה ולצרכי הארץ בכללה. כן נתקבלו ספריות חשובות מחו"ל ונרכשו ספרים חדשים רבים. אף מצאנו ספרים ערביים, אנגליים וצרפתיים בעלי ערך בתוך הרכוש הנטוש. למרות הכל עומד לרשותנו חלק קטן בלבד של ספרים בנחשואה למחסנינו הגדולים על הרהצופים. מצד שני השתדלה הספרייה, דוקא בתקופה זו, להרחיב את מסגרת פעולתה. יחד עם האוניברסיטה עשתה הספרייה מאמצים גדולים למען הציל את שארית-הפליטה הרוחנית של עם ישראל ולהביא ארצה ספריות וספרים רבים מארצות הגולה, כגון פולניה, גרמניה, צ'כוסלובקיה ועוד. ספרים אלו יהיו תוספת חשובה לאוצרותינו, וכן ישמשו מצבת-עד לאותה יהדות שרשית שהושמדה בדרך כה איומה וטרגית. כאן חוזר ומתגלה תפקידו המשולש של בית-הספרים בירושלים. הוא מטפל באוצרות אלה — כספריית האוניברסיטה, העוסקת במחקר כל שטחי היהדות; הוא משתדל לשמור על קניני הרוח היהודי במקלט התרבותי העליון — כספרייה לאומית; והוא אף רוצה לעזור לספריות ציבוריות אחרות, ולמוסדות תורה ומדע בארץ בתיתו להם ספרים — כספרייה מרכזית ארצית במדינתנו.

על אף קשיי המלחמה, השתדלנו להדק את קשרינו הבינלאומיים, ושוב לא כספריית האוניברסיטה בלבד, אלא כספרייה לאומית המיצגת באופן טבעי, כלפי ארצות אחרות וארגונים בינלאומיים, גם את הספריות האחרות בארץ. הספרייה הלאומית חברה בארגון הבינלאומי של איגודי הספרנים וכן באיגודי הספרנים האמריקניים והאנגליים. הספרייה היא גם השליש (Depository) של ארגון האומות המאוחדות (כלומר: אנו מקבלים את כל פרסומי אר"ם באופן קבוע) — בתפקיד זה שימשה הספרייה גם בשנים הקודמות ליד חברת-הלאומים — וכן נציגו של מכן סמיתסוניאן ושל הספרייה שליד הקונגרס האמריקני, הרוכשת באמצעותנו את כל המופיע בארץ, ומוסרת לנו טופס אחד של הקטלוג הכללי שלה. הספרייה משתדלת לקיים קשרים ידידותיים עם ספריות יהודיות ולא-יהודיות בארצות אחרות, ועומדת אתן בחליפת ספרים וכתבי-עת. המחלקה לספריות של אונסקו משתמשת בספרייתנו כבמרכז ארצי לפעולותיה. לפי בקשת ארגון זה הכינונו את החומר על הספריות היהודיות, הנוצרות והערביות בארצנו, שיכנס למדריך הספריות של המזרח התיכון. אנו מטפלים גם ברשימות ביבליוגרפיות למען ארגון זה וכו'. הקשר עם אונסקו חשוב לכל הספריות בארץ, וע"י חברות מדינתנו בארגון זה נוכל להפיק ממנו תועלת גדולה מאשר בעבר. כל הספריות יכולות לקבל בנקל את בטאון הספריות של אונסקו, וכן ליהנות מה" Clearing House שלו, המשמש מתווך בין הספריות השונות בעולם. כל ספרייה, המחפשת סוג מסוים של ספרים, יכולה לפנות אל מוסד זה, ושם לא זו בלבד שמציעים לה את שנמצא במחסנם, אלא אף מחפשים את המבוקש בספריות אחרות ומבררים את האפשרות לקבלו בחליפין או במתנה.

בכתב-העת הנ"ל מתפרסמות מדי חודש בחודשו רשימות ספרים שאפשר לקבלם במתנה. גם הדינים והחשבונות, המוצאים ע"י מחלקת הספריות של אונסקו, בדבר שכלולים טכניים בעבודתנו, שירות מיקרופילם ובעיות אחרות, כגון ביבליוגרפיה לאומית ובין-לאומית, — ראויים לתשומת-לבנו. הקשר הכללי של הספריות אל אונסקו חשוב אולי מן התועלת שאפשר להפיק במקרים מיוחדים מארגון זה. כפי שהדגשתי בראשית הרצאתי, בהזכירי את הספריות הציבוריות בארצות אחרות (בהן תופסת הספרייה מקום מרכזי בכל חיי התרבות), מלמדת אף פעולת אונסקו שבזירה הבין-לאומית רב ערכה של הספרייה הציבורית. כן העירותי שאצלנו, שלא כארצות רבות אחרות, מבודדות עדיין עבודת הספריות לגמרי. גם אם אין אנו מעריכים יתר על המידה, ובצדק, את ההצהרות היפות המושמעות מפעם לפעם מעל במות בין-לאומיות, עלינו לראות, מצד שני, בהשתדלותם של אונסקו וארגונים בין-ארציים אחרים להרים את קרן הספריות, עדות נאמנה לנסיגתם הפן להקנות, באמצעות, ערכים תרבותיים ובכך לסייע בהתגברות על המשבר הרוחני והחברתי החמור הרובץ על עולמנו.

מחלקת הספריות של אונסקו החלה דואגת גם להשתלמות המקצועית של ספרנים, בשיתוף-פעולה עם הארגון הבין-לאומי של הספרנים. לשם זה אירגנה כתי-ספר קיציים לספרנים ומאפשרת חילופי ספרנים בין ספריות שונות.

משטח-פעולה זה, של ארגון בין-לאומי, נחזור לעבודת הספרייה המרכזית שלנו. אחת הבעיות החשובות החייבות למצוא את פתרונן בזמן הקרוב ביותר היא: יצירת אפשרות ללמוד המקצוע וההשתלמות בו בארץ. האוניברסיטה באה עתה בדברים עם אונסקו לשם בירור אפשרויות ההנאה בעזרתו בצורת נסיעות ספרנים לחו"ל להשלמת ידיעותיהם, כדי שיוכלו בשובם להורות לאחרים ולהדריכם. יודעים אנו גם יודעים, כי בדרך זו לא נוכל, כמובן, לחנך דור של ספרנים בארצנו, וחייבים אנו להקים למטרה זו בית-מדרש לספרנים. הספרייה הלאומית והאוניברסיטה העברית דנו בצוותא על ייסוד בית-מדרש מעין זה. היה בדענו להקימו כבר עתה, אך בשל ניתוקנו מ"מעבדתנו" הראשית לא יכולנו לעשות זאת עד כה, והרינו מקוים להגשים את הרעיון בזמן הקרוב ביותר. את המסגרת לבי"ס זה נקבע יחד עם משרד החינוך ועם המדור לספריות של ההסתדרות, אשר שיתוף-הפעולה עמו במשך שנים מספר יצר מצע פורה והרמוני. מובן שנשתף בפעולות-הייסוד גם את ארגון הספרנים שיקום עתה, מאחר שיודעים אנו כי יכול הוא למלא בשטח זה, כבשטחים אחרים, תפקיד חשוב. יודעים אנו יפה את הקשיים העומדים בדרך לייסוד מוסד זה, אך לאחר שיקולים רבים מכירים אנו, כי הצורך לחנך דור של ספרנים צעירים כה גדול הוא, עד כי לא נוכל לחכות עוד למועד בו אפשר יהיה להקים מפעל משוכלל ביותר. ההתחלה תהיה אולי בגרעין צנוע, אולם אין ספק, כי בעזרת הכוחות המקצועיים העומדים לרשותנו בארץ, ובראש וראשונה במסגרת האוניבר-סיטה העברית, נצליח בסופו של דבר להקים מדרשה ראויה לשמה. לדוגמה ישמש לנו המוסד החדש אשר יוקם עתה בירושלים — בית-המדרש למורי-עם, מוסד זה יתחיל לפעול בקרוב, בשיתוף עם האוניברסיטה העברית, הממשלה והסוכנות היהודית.

בחדשים האחרונים נעשו מאמצים מצדדים שונים לארגן את העבודה הביבליוגרפית בארץ, ודובר על מוסד ביבליוגרפי מרכזי. הספרייה הלאומית לא זו בלבד שהיא מעוניינת בתכניות מסוג זה ומוכנה לעזור בהגשמתן, אלא אף חושבת, כי המוסד המוצע עשוי לקום רק בשיתוף-פעולה אמיץ אתה, והוא צריך להוות באופן טבעי מעין מחלקה משלה. החומר הביבליוגרפי, החייב לשמש בסיס לעבודה זו, נמצא בספרייה הלאומית, ובראש וראשונה בקטלוגים הגדולים שלה. חגונו עתה כ"ה שנים ל"קרית-ספר", הבטאון הביבליוגרפי של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי; והעובדה כי למרות כל הקשיים הופיע כתב-עת זה באופן סדיר במשך 25 שנה, — מאורע נדיר הוא בארצנו. אנו מתעתדים לשכלל את "קרית-ספר" ולדאוג לכך שתגיע למלוא השלימות ברישום פרסומי מדינת ישראל, ותופיע ביתר תכיפות. ברכתנו שלוחה למרכז לתרבות של ההסתדרות, שהוציא בזמן האחרון ביבליוגרפיות קטנות על נושאים שונים, כאשר נהגה גם הספרייה הלאומית לעשות בשנים הקודמות. ידוע לנו, כי נמצאים בספרותנו אוצרות שלמים שאי-אפשר לנצלם מאין רישום ביבליוגרפי. החשיבות הנודעת לערך תכנם של מאמרים רבים, המפורזים בקבצים, אינה נופלת לעתים קרובות מחשיבות ספר הנדפס באופן נפרד. רק מעטים זוכרים עוד את מציאותם של מאמרים אלה, וכן יצירות ספרותיות אחרות; אשר על-כן דחוף הוא הצורך להחיותם ע"י רישום ביבליוגרפי מתאים. גם בשטח זה, כבשטחים רבים אחרים, ראוי להדגיש את חשיבות שיתוף-הפעולה האמיץ בין כל הספריות ובין הגורמים העוסקים בעבודה ספרותית בכלל. כדאי לציין, בקשר לכך, את עבודתם המשותפת של בית-הספרים הלאומי והמדור לספריות של המרכז לתרבות בחיבור שייתמיון לספריות קטנות ובינוניות, המבוססות אמנם על השיטה העשרונית ואף משתמשת בשיטה הנהוגה בספרייה הלאומית במדור מדעי היהדות, — אך היא חייבת גם להיות מותאמת להרכבן של הספריות הציבוריות כלליות בעיר ובכפר ולמגמתן.

הספרייה הלאומית עוסקת בייסוד ספרייה ארצית למוסיקה, אשר ראשית מטרתה איסוף שיטתי של תווים לתזמורות גדולות וקאמריות. מתנת ספריותו של הנמצח המפורסם סרטי קוסוביצקי, המפעל לאיסוף תווים על-שמו בחו"ל וכן התווים הנמצאים כבר בספרייה הלאומית, יהוו יחד אפשרות ליצירת ספרייה מוסיקלית מרכזית בישראל, אשר תמלא תפקיד חשוב בחיי-המוסיקה המפותחים בארצנו.

הבאתי לפניכם סקירה מפורטת על מצבו של בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי ותפקידיו, כאשר הוא המוסד המרכזי של הספריות והספרנים בארץ, וחשוב עד מאד שכל ספרן ירגיש עצמו קשור בבית-עקד-ספרים זה ויראה עצמו בן-בית בתוכו. ועתה מלים מספר על מצב ספריות אחרות, הנמצאות מחוץ למסגרת ספריות ההסתדרות, אשר עליהן ניתן כבר דו"ח מפורט לחוד. בכל המקומות עדים אנו למסירותם הגדולה של הספרנים, אך עם זאת גם לבידודן הגמור של הספריות, — תופעה שעמדתי עליה עוד בראשית דברי.

ומלים אחדות על המצב בתל-אביב. העירייה אמנם מקציבה סכומים ניכרים לספריות השונות בעיר, שהן ברובן מוסדות עירוניים של ממש ובמיעוטן ספריות הנתמכות ע"י העירייה; אולם עם זאת חסרות ספריות אלה כל תיכנון אורגני. אין

כל הנהלה מרכזית שתדאג לחלוקה מתאימה של הספריות בשטח העיר (למעשה נמצאות כל הספריות העירוניות באיזור אחד); חסרות ספריות לילדים ולנוער; הספריות הקיימות חסרות פיתוח שיטתי של המחלקות השונות לנושאייהן. בשנים קודמות התחילו, אמנם, בשיפור המצב, אך משום מה לא המשיכו בכך. אין מנצלים, למשל, כלל את האפשרות הגדולה להקנות לעולה החדש, באמצעות הספרייה, ידיעות על הארץ וחייה התרבותיים, ולקרב אותו בדרך זו לתרבות העברית. אם נביא בחשבון שבספריות העירוניות בלבד נמצאים למעלה מ-200.000 ספר, נוכל לומר, בלי שנואשם בהגזמה, כי למרות כל השתדלות הספרנים לא נוצל אוצר יקר זה עד היום. מחובתנו, איפוא, להחדיר בחוגים האחראים להנהלת העיר את ההכרה, כי הספריות אשר בה הן אחד המכשירים המרכזיים לסיפוק הצרכים התרבותיים של תושביה.

דברים דומים יכולים להיאמר גם על הספריות בערים האחרות. בירושלים אין עד היום כל ספריה עירונית. נמצאות בה, אמנם, ספריות אחדות — בהן ספרית הפועלים וספרית ישרון — המשתדלות מאז למלא את התפקיד של ספריות כלליות; אך, בכל זאת, מורגש צורך דחוף בייסוד ספריה עירונית גדולה, אשר תהיה, לטובתה היא, קשורה בספרייה הלאומית. אף בחיפה אין עוד כל ספריה עירונית מרכזית, אף כי ספרית בית פבונר ממלאה כיום תפקידים רבים דומים. גם שם, כבת-לאביב, יש צורך בתיכנון שיטתי ובאישור תקציב, אשר יתיר הרחבה וייסוד סניפים בחלקים רבים של העיר המשתרעת על שטח רחב מאד.

לכשיופיע המדריך לספריות מטעם אונסקו, — שהזכרתי לעיל — נקבל סקר מפורט על מצב הספריות בערים, במושבות, וכן בקיבוצים מספר. משאנו עוברים על השאלונים, שנשלחו ע"י בית-הספרים הלאומי לספריות בארץ, נתקלים אנו בתופעה מוזרה במקצת. נראה כי חלק מהספרנים חושב, כי אנו חיים עוד בתקופת המנדט ולכן לא השיב על שאלות מסוימות, כגון: גובה התקציב, וכד'. (יש להניח, אמנם, כי לא מעטים מהם רגש הבושה אכלם משנקראו לגלות בפומבי את התקציב הזעום העומד לרשותם). בדרך כלל אפשר לציין, כי עריכת סטטיסטיקה על ספריות וספרנים, שהיא כה משוכללת בארצות הברית וארצות רבות באירופה, עודנה דבר שבראשית-ההראשית אצלנו.

איני רוצה להאריך עוד את הדיבור כאן על המצב בערים אחרות, כפתח-תקוה ונתניה. אחת ברור: במקומות אילו אין עוד כל ספריות כלליות מודרניות, המתאימות להרכב האוכלוסיה ולמספרה. גם במושבות אין המצב משביע רצון כלל ועיקר, חוץ מכמה מקרים יוצאי דופן שאינם באים ללמד על הכלל. אמנם, כדי לקבל תמונה שלמה, מן הראוי לזכור תמיד, כי מלבד הספריות המנוהלות ע"י הרשויות המקומיות, קיימות לעתים קרובות גם ספריות של ארגונים אחרים, ובראש וראשונה של הסתדרות העובדים, המשלימות במקצת את החסר. ועתה עוד מלים מספר על הספריות המדעיות והמקצועיות שהזכרתי לעיל בדברי על המועצה המדעית. גם כד בבד עם התפתחות המדעים השימושיים בארץ, התרחבו בשנים האחרונות גם הספריות המקצועיות העוסקות בשטחים אלה. בראש כולן עומדות ספרית הטנינון, ספרית תחנת-הנסיגות של רחובות, ספרית מכון וייצמן, ספרית אגודת-המדונדסים

בתל-אביב, וכן הספריות הרפואיות שהן, לאמיתו של דבר, מעין סניפים של בית-הספרים הלאומי. ואל נא נשכח, בהזכירנו את הספריות המקצועיות, להדגיש במיוחד גם את העבודה החשובה שנעשתה ונעשית בשקט ובהתמדה בבית-גורדון שבדגניה; ראויה כאן לציון עבודת הביבליוגרפיה הגדולה בכל שטחי-החקלאות שעוסקים בה אנשי בית-גורדון, ואשר חשיבות כללית נודעת לה במסגרת הספרות העברית בכלל. ספרייה מקצועית מסוג אחר היא בית-הספרים הממשלתי (האדמיניסטרטיבי) החדש בקריית, העשוי למלא בעתיד תפקיד חשוב. בראש ספרייה זו עומדת גב' ס. יודין, שאת בואה אלינו מארה"ב אנו מקדמים בברכה. אנו מצפים לשיתוף-פעולה הדוק עם מוסד חדש זה.

אם נסקור במבט כללי את הספריות בארצנו, נהיה עדים לתופעה יסודית שלילית אחת, והיא — המקריות ואי-השיטתיות בהרכב אוצרותיהן. כל ספריותינו, לרבות הספריות המקצועיות והמדעיות, יסודן — מתנות; תחילה קיבלו ערימות ספרים ועתונים מתפוצות הגולה, אשר היו לעתים קרובות מאד חומר חשוב ביותר; עם זאת נתקבלו גם ספרים, המהוים עד היום מעמסה כבדה על הספריות לא זו בלבד משום שהם דורשים מקום רב לאכסונם, אלא אף משום שהם דורשים גם טיפול ספרני וטכני. מקריות זו בייסוד הספריות תופעה משותפת היא לכולן, ונוכל לתקנה רק לכשיעמדו לרשותנו אמצעים מספיקים לשכלול שיטתי של אספיהן. יודעים אנו גם יודעים, כי מתנות-ספרים רבה חשיבותן לאין ערוך לכל ספריותינו, והן אף מסמלות את קשרנו המתמיד עם ישראל בכל תפוצותיה. אך צריך שיהיה לנו אף אומץ-הלב הדרוש לבור מתוך המתנות את הטוב והמועיל ביותר, וכן לחפש דרכים יעילות לשימוש פורה בנותר. עלינו לפתח את נוהג חילופי הספרים בין הספריות השונות, ובהתאם להרכבן — ולא רק של ספרים בודדים, אלא אף של אוספים שלמים. כן עלינו להיות בלתי-כבולים במידה מספקת, למען נוכל לעתים לזוטר לגמרי על מתנות, כשאין באפשרותנו להשתמש בהן בספרייה לה נועדו או שאין ביכולתנו לנצלן בצורת חליפין. אל נירא מהפחתת מספר הספרים בספרייר תינו. נוותר-נא על התפארות-השוא, הריקה מתוכן, במספר הגדול של ספרינו בהיות התופעה כמותית בלבד. יש לומר, אמנם, כי ספר-ספר ושעתו שלו, וכל ספרן יודע מנסיונו, כי ספרים רבים שעמדו במחסן שנים רבות ללא דורש — מגיעה שעתם לפתע, מבלי שהספרן יבין פשר דבר. אולם למען נהיה מוכנים למלא אף דרישות נדירות, אין עלינו להעמיס ספרים רבים, ללא תועלת מעשית, על כל ספרייה לחוד, ויש להגיע להסדר דומה לזה הקיים בארצות אחרות (במיוחד בארה"ב ובארצות הסקנדינביות), לפיו אין משמידים את הספרים המוצאים מספר ריות מאין דורש אלא מרכזים אותם במקומות אווריים ובתחום אלה במקום מרכזי אחד (Depository Libraries). אין כל צורך לסדר ספרים אלה לפי השיטה המסועפת של כללי הספרייה המודרנית, ודי בהחלט בשמירתם הפשוטה. עוד בראשית דברי אמרתי, כי בארצות אחרות חוזרים ושואלים עתה שאלה עקרונית אחת: מהן, לכאורה, מהות הספרייה המודרנית ומטרתה? הראיתי לכם, כי דוקא בארצות המתקדמות בשטח הספרנות רב הספק בערכם המיוחד של ריבוי הספרים וההיקף העצום של השאלתם. זו היא אף שאלתנו. אף אנו טרם הגענו בעבודתנו לשלב בו אמנם נכלל אחוז ניכר של התושבים כקוראים.

לפי הערכתם של ספרני ארה"ב צריך מספר הקוראים בספריה ציבורית, בני 15 ומעלה, להוות 40%—20% מכלל התושבים. בדרך כלל מגיע מספר זה באמריקה ל-20% בלבד. ואך, לעומת זאת, גדול האחוז באנגליה, בארצות סקנדינביה וברוסיה הסובייטית. תנועת האוכלוסיה במדינתנו, במיוחד עקב העליה ההמונית, כה חסרה עוד יציבות, עד כי אין אנו יכולים לקבוע מספרים יחסיים בדומה לנ"ל כקנה-מידה לעבודתנו. אולם ברור, שלא הצלחנו עד כה למשוך לספריותינו קוראים במספר מספיק מכל שכבות האוכלוסין, וביחוד מבין הנוער. כן הבליטה העליה של השנתים האחרונות קושי מיוחד נוסף: לליל השפות המדוברות, המטביע את חותמו גם על עבודתנו התרבותית והספרותית.

ברור שדוקא אנו, הספרנים, אשר מראשיתם של דברים ראינו בעבודת הספריה עבודה תרבותית מקיפה, איננו יכולים לראות בכמות הספרים קנה-מידה מכריע. ואם באמת ובתמים, רואים אנו בהנהלתם של ערכים רוחניים והמצאת הספר לקורא בהתאם לגילו, מינו, מצבו החברתי והשכלתו את אחד מתפקידינו המרכזיים — מוטב שנדאג תחילה למבנה פנימי מתאים של אוצרי-הספרים שלנו. (על מבנה פנימי זה דיברתי במפורט בהרצאתי בכינוסו הקודם).

כבר הדגשתי שכלל הספרנים עוד אינו מעריך כראוי את חשיבותה של סטטיסטיקה מתאימה על מהלך עבודתנו המכוונת להבהיר את מצבנו. עלינו לתת לעצמנו כל הזמן דו"ח על מדות עבודתנו. אני רואה הישג ניכר בנסיונו של המדור לספריות של ההסתדרות, הבא לתת לא רק מספרים על הפעולה עצמה, אלא אף ניתוח למשמעותם של המספרים. ראוי לשבח גם הדו"ח של ספרית בורוכוב בחיפה, המנסה לבדוק את מספרי ההשאלה, ולחקור כיצד מגיעים הספרים אל הקוראים, ולאילו קוראים הם מגיעים. מן הראוי שכל ספריה תכין דו"ח אנליטי כזה, וחשוב שנדאג לכך שגם ספריות אחרות תקראנה דוחים אלה.

אחת הבעיות החשובות ביותר בכל ספריה ציבורית, במבניה הפנימי כבפעולתה החיצונית, היא היחס בין הספרות היפה ובין הספרות המדעית באוצרותיה, ביחוד בשדה ההשאלה. לבעיה זו פרצוף מיוחד אצלנו עקב מהות הספרות העברית והרכבה. הספריות הציבוריות בארצות אחרות משקיעות מאמצים רבים בהגדלת מספרי ההשאלה של הספרים מדעיים למיניהם. הודגש שהיחס המספרי בהשאלה בין שני סוגי הספרים צריך להיות, לערך: 60% ספרות יפה לעומת 40% ספרות מדעית; אולם מוטב להודות, כי יחס זה הוא אידיאלי מאד, וחוץ ממקרים בודדים אינו בנמצא. בסקנדינביה, למשל, בה עושים גדולות להפצת הספרות המדעית לכל סוגיה, מושאלים בדרך כלל 70% ספרות יפה ו-30% ספרות מדעית. בכל הארצות רבות הספריות, בהן היחס הוא 80%—20%, או אפילו 85%—15%. כבר אמרתי, כי אצלנו אופי מיוחד לשאלה זו, מאחר שעד היום אין עוד בספרותנו ספרות מדעית מקורית או מתורגמת בכמות מספקת. ורק לכשימננה החסרון וימולא — נוכל להשוות את מספרי ההשאלה שלנו עם אלה של ספריות בארצות אחרות. חשוב, אמנם, שנדאג כבר עתה להגדלת השאלת הספרות המדעית בקרב קוראינו, לשם קידום השכלת העם והינוכו. אך מצד שני חייבים אנו גם להבהיר לעצמנו את

עמדתנו כלפי הספרות היפה בכלל, לא בשפה העברית בלבד, אלא אף בכל השפות
(בעיה זו אינה קיימת בספריות מדעיות ומקצועיות). בתקופה האחרונה הגיעו
הספרנים בארצות המתקדמות בשטח הספרנות להערכה חדשה של חשיבות הספרות
היפה בפעולתם התרבותית — עוד היום מתביישים ספרנים רבים (גם אצלנו)
להודות באחוז הספרות היפה, והרומנים במיוחד, שהם משאילים. מצד אחד חייב
הספרן להיות אמיץ למדי לבלי להכניס לספרייתו כל ספר הנמצא באפנה שאין
לו ערך אמנותי ורוחני; אך מצד שני חייב הוא גם להיות חדור הכרה, כי דוקא
הספרות היפה, ובראש וראשונה הרומן, משמשת חויה אמיתית ועמוקה בנפש
שכבות העם הרחבות, ובעיקר בנפש הנוער הפועל. תכופות ימצאו תקופה מסוימת
ואנשיה ברומנים אספקלריה בהירה ונאמנה לעצמם מאשר בכל סקירה
מדעית. רבים האנשים, וביחוד בקרב חוגי הפועלים, הלומדים את המבנה החברתי
של ארצות ועמים שונים בבהירות יתרה בקראם את הרומן החברתי החדש מאשר
בעינם בספרי מדע, אשר שיטתם ואורח-ביטויים זרים לרוחם. חוגים רחבים ביותר
דורשים היום מן האמנות, וביחוד מן הספרות, לא רק את תיאור דמות העולם,
אלא אף את המפתח לפענוחו. כמובן, אסור לנו לזלזל בערך העיקרי של הספרות
היפה ביצירה אמנותית, אולם עלינו להיטיב להכיר את ערכה החינוכי והחברתי.
ולתעבירו באמצעות כלים מתאימים אל קוראינו. אחד המכשירים האלה הוא
הקטלוג, בו ימצא הקורא גם הסברות קצרות על תוכן הספר ואפיו. אמצעי אחר
הוא הקראת סיפורים, או חלקים מרומנים שונים, בין כתלי הספרייה — פעולה
שאין ליחדה לספרות סיפורית בלבד, ויש למשוך באמצעותה אנשים גם לשירה
ולמחזות. אחד היסודות הדרושים למימוש רעיון זה הוא הימצאות מספר-טפסים
מתאים של ספרות טובה בספרייתנו, למען יוכל מספר רב של קוראים להפיק
מהם תועלת. אף את מטרותינו בשטח זה נוכל להגשים רק בשיתוף-פעולה הדוק
עם מוסדות תרבותיים אחרים.

בתלקה הראשון של הרצאתי עמדתי על העובדה, כי בארצות אחרות, שלא
כבארצנו, משמשות הספריות מרכז להשכלת בוגרים, מהוות גורם מכריע בכל
פעולה בשטח זה ואף עוזרות בחינוך הנוער. הספריות יכולות לפעול רבות בהמציאן
חומר-לימודים מתאים ללומדים מכל הסוגים; כן יכולות הן להפעיל את אוצרותיהן
באמצעות קשר עם פעולות תרבותיות ואמנותיות אחרות (בתי-מדרש למבוגרים,
בתי-תיאטרון, קונצרטים, רדיו וכו'); הספרנים אף יכולים ללמוד רבות מתביעות
חוגים אחרים ותגובותיהם לגבי מבנה הספריות. מורה ומעציבה כאחד היא,
התופעה שספרנינו כמעט ואינם משתתפים בשידורי הרדיו. בארצות אחרות מובנת
מאליה התופעה, כי הספרנים משוחחים על ספרים בודדים, או על סוגים מיוחדים
של ספרים, ומשתדלים באמצעות הרדיו להסב את תשומת-לבו של השומעים
לספרות מודרנית או קלאסית. אירת-הבידוד בה מתנהלת עבודתנו מתבטאת גם
בוה, שבפעולות ציבוריות רבות — מטעם הממשלה ומטעם מוסדות לאומיים —
כגון, קביעת כללים ליבוא ספרים או עריכת תערוכות ספרים והפצתם בארץ
ובחול, שוכחים משום-מה להיועץ אתנו. עם זאת עלינו להודות, כי גם אנו שקועים
תכופות יתר על המידה בעבודתנו, ועמוסים מכדי שנוכל לקחת את היוזמה בידנינו.
כולנו מקוים, כי בעזרת שני הגורמים החדשים המופיעים עתה על במתנו:

(א) משרד החינוך והתרבות של הממשלה; (ב) הארגון הארצי של כל הספרנים העומד על סף-היוסדו, ימצא המצב המתואר את תיקונו המלא. בחלקה האחרון של הרצאתי רוצה אני לברר בכמה ראשי-פרקים מה הם תפקידי שני הגורמים הנ"ל בעיצוב דמות הספריות. עד כה פעלו שני מוסדות בלבד בקנה-מידה ארצי: המדור לספריות של ההסתדרות והספריה הלאומית. זמן-מה השתדלה גם המחלקה לתרבות של הועד הלאומי לשעבר לעזור לספריות.

סיפתי בראשית דברי, כי באנגליה ובאמריקה חוגגים עתה את יובל המאה לקיום הספריות הציבוריות. והדגשתי שהספריות אלו נוסדו ביוזמתם של יחידים, חלוצים בשדה הספריות — שאינם חסרים אף אצלנו (ואין חלוציות בשטח הספריות קלה מכל חלוציות אחרת) — אולם הללו קיבלו או עזרה מכרעת מממשלותיהם אשר חקקו חוקים מתאימים. בחוקים אלה נדרשו הערים והכפרים ליסד ספריות בהתאם למספר תושביהם. החוק אמנם מחייב את העיריות והרשויות המקומיות לדאוג לספריות, אך אינו מטיל עליהן את כל העול לתקציב הספריה. אולם במוסדות הללו חייבים, בשיתוף-פעולה עם גורמים אחרים, לדאוג לקיום הספריות ולביסוסן הכספי. אחד מצרכי-היסוד לפיתוח הספריות במדינתנו הוא חקיקת חוק אשר יתבע מן הערים והכפרים לדאוג לספריות ציבוריות ברוח החוקים הנזכרים. דבר זה חשוב אצלנו במיוחד, עקב העליה הגדולה של השנים האחרונות והצורך הדחוף ליסד ספריות בישובים החדשים.

וענין חיובי שני לעבודתנו, החייב למצוא את פתרונו בעזרת פעולה ממשל-תית בצורת תחיקה מתאימה. יש לתבוע כי בספריות, וביחוד בספריות העירוניות ובספריות המושבות הגדולות, יעבדו בתפקידי ספרנים אנשי-מקצוע בלבד. אין להמשיך בשיטה הקיימת לפיה מוכנסים לעבודת הספריה במקומות רבים אנשים שאינם מתאימים לכל עבודה אחרת. הדוגמאות ידועות לכולנו. יודעים אנו, כי לא נוכל לדרוש שיעסיקו בספריותינו רק כוחות מוסמכים מכל הבחינות (דובר כבר על הצורך לחנך דור ספרנים צעירים, כי המחסור בבעלי-מקצוע הוא גדול), אך חייבים אנו לדאוג כבר מעתה, ובעזרת הממשלה, כי העובדים בספריות הציבוריות, אשר תפקיד חינוכי להן, יהיו בעלי השכלה מתאימה וידיעות-יסוד במקצוע. כן חייב משרד החינוך והתרבות לדאוג לחוק האוסר הוצאת כתבי-יד וספרים יקרי-המציאות מארצנו. כיום אפשר להוציא את כל אשר יעלה על הדעת. ממשלת המנדט קבעה חוק, האוסר הוצאת דברי-עתיקות מן הארץ, אך לא דאגה לאוצרות ספרות. דיברנו על מאמצינו להציל את שארית הפליטה הרוחנית מגולת אירופה. אך עלינו לשמור גם על הרכוש הרוחני שבכתב ושבדפוס הנמצא עתה בארץ.

כן על הממשלה לדאוג להעברת חוק בכנסת, הקובע נוהל למתן טפסי-חובה של דברי-דפוס. לפני שנה זמעלה הכין בית-הספרים הלאומי הצעת חוק כזה הנמצאת עד היום בטיפול משרד-הממשלה השונים. קיים בארץ חוק, מימי ממשלת המנדט, המחייב את המו"לים למסור למוסדות-ממשלה שונים טפסי-חובה של כל ספר, עתון ודברי-דפוס אחר המוצא על-ידיהם; אך חוק זה היה מכוח לרוח המימשל ההוא ובראש ובראשונה למטרות צנזורה; ואפייני הדבר, שהמשרד

היתה אחד מבתי-הקיבול המרכזיים לטפסים אלה. הספרייה הלאומית קיבלה אמנם מן הממשלה טופס אחד, אך לא נהנתה בכך מעזרת החוק, אלא מן הרצון הטוב של הממשלה. ברור כי במסגרת החוק החייב להיקבע ע"י הממשלה, והכנסת, יופיע בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי כגורם מרכזי, כנהוג בכל העולם לגבי הספריות הגדולות והמרכזיות. חוק מעין זה יסייע לבית-הספרים הלאומי במילוי תפקידו ביתר שלימות, דהיינו: דאגה לשמירת כל דברי-הדפוס המוצאים בארצנו, וכן לרישומם הביבליוגרפי.

משדיברתי על הצורך בהקמת בית-מדרש לספרנים ע"י האוניברסיטה העברית ובית-הספרים שלה הזכרתי גם את הגורם החדש — המשרד הממשלתי לחינוך ותרבות ומדור הספריות שלו. וברצוני לחזור ולהדגיש בדברי עתה על תפקידי הממשלה בשטח פיתוח הספריות, את חשיבות עזרתה בפועל לחינוך דור צעיר של ספרנים.

אם עמדתי בקצרה על תפקידי הממשלה, צריך שיהיה ברור, שאין זה מתפקידו של משרד החינוך לנהל את הספריות במישרין. זאת עושים רק בארצות טוטליטריות בהן נתונות הספריות למרותה הישירה של הממשלה, שלא כבארצות הדמוקרטיות. הממשלה חייבת לעמדם לימיננו, להושיט לנו עזרה, להשתמש בכליה השונים לשם הרחבת רשת הספריות, ולדאוג למקום ראוי לספריות בשדה-הפעולה התרבותי בכלל. כן נעלה הוא מכל ספק, שאחד מיסודות העזרה הממשלתית הוא הקצבה מתאימה לשיקום הספריות ותיכנונן. עם זאת יש להדגיש, כי יצירת אורה תרבותית חדורת הכרה בערכה הגדול של הספרייה לארצנו, אולי עולה בחשיבותה על כל חוק הדין בנושא זה, ואינה נופלת בחשיבותה מתמיכה כספית. יצירת אורה זו היא במידה רבה מעניינה של האישיות העומדת בראש המשרד לחינוך, וכאן הננו שמחים לציין כי רב אמוננו בשר החינוך, מר שזר, הידוע לנו כידיד גדול של הספרות ובית-האוצר שלה — הספרייה; וכן כאוהב הספר ומעריצו.

ולבסוף עוד מלים אחדות על הגורם השני החדש — על הארגון הארצי של הספרנים. בארצות אחרות, וביחוד בארצות האנגלו-סכסיות, בולט מקומם של איגודי הספרנים בכל עבודת הספרייה. אין הם דואגים לבעיות מקצועיות-כלכליות בלבד (דהיינו: דאגה למשכורת הוגנת לספרנים, ולמקומם המתאים במנגנון הפקידות שחשיבותן בשבילנו היא דבר המובן מאליו); עיקר מעינם בהשתלמות המקצועית של הספרנים ובפיתוח הספריות. ריכוז הספרנים העובדים במסגרת ספריות ההסתדרות יכול לשמש התחלה פוריה לארגון ארצי של ספרנים. ארגון זה עשוי להצליח, רק אם יכלול את החברים העובדים בספריות. אז יהיה בכוחו אף למצוא אופן קשבת לדרישותיו, ולהיות גורם חיוני בדומה למעמד האיגודים המקצועיים של הספרנים בארצות אחרות.

אם דיברתי קודם לכן על הצורך בעזרת הממשלה להעסקת בעלי-מקצוע בלבד בספריות הגדולות בערים ובמושבות — עלי לתבוע גם בארגון הספרנים, וביחוד מגרעין הספרנים של ספריות ההסתדרות, לדאוג לכך שחבריו אמנם יוכלו להקדיש את כל כוחם לעבודת הספרייה. הנני מלא הערצה לעבודה הנעשית ע"י

ספרני ספריות הפועלים, העובדים לעתים תכופות את יום-עבודתם הקשה, מי כמוכר או מורה, מי כרפתן וכד', ולאחר סיומו מקדישים הם את מרצם לספריה. אבל לא יתכן לבנות ספריות מתוך התנדבות בלבד, בזמן שלא יום ולא לילה, ובהגיע עונת עבודה קשה בקיבוץ אין לספרן כל אפשרות לסור לספריה ולטפל בה. אם נקרא את הסטטיסטיקה על ספריות הקיבוצים והקבוצות (וכן של ערים אחדות), לרבות מספרי הספרים וההשאלות, נראה מה גדולה העבודה הנעשית ע"י הספרנים, אשר רק מיעוטם המבוטל עבודתם בספריה היא מקצועם הראשי. מתוך הסקר על ספריות אלה, וביותר מתוך ביקור במקום, למדים אנו לא על ההישגים הגדולים בלבד, אלא אף על הליקויים והחסרונות. בבואנו לדבר על הצורך הדחוף בשכלולים ובשיפור המצב, — צריך שיהיה ברור לנו, כי אפשר להגשים זאת רק אם יהיה לספרן פנאי לעבודתו, ולא רק לעבודות הפנימיות של הספריה ולהשאלת הספרים, אלא גם, ובעיקר, לקריאה עצמית. הטכניקה המשוכללת ביותר של הספרנות לא תרבה לעזור לנו, אם הספרן עצמו לא יקרא ספרים וכתבי-עת. שאילולי כן יהיה אותו עובד אולי שומר מצוין לספריה, אך לא ספרן. כל ספרן צריך לתבוע גם אפשרות להשתלמות, לא בעתיד הרחוק, אלא בזמן הקרוב ביותר. כל עבודתנו מבוססת על התמדה, ולא יתכן להמשיך בנחה שנשתרש ברבות מספריות הקיבוצים, לפיו עוברים הספרנים, לאחר תקופה מסוימת, לעבודה אחרת לגמרי. ארגון-הספרנים הארצי יכול לפעול רבות להרמת קרן מקצוענו, אם יהיה פעיל כארגון אחיד, אם יכיר בתפקידיה הגדולים של עבודתנו וידע להרחיב את מעוף-מבטו גם אל מעבר לתחום הגבול המקצועי. ארגון ארצי זה יוכל, לאחר ביסוסו הפנימי, לפעול גם בשטח הבינלאומי: לדאוג בעזרת הספריות הגדולות, לקשרים עם ספרנים בארצות אחרות, וכן לעבודת-גומלין בינינו ובינם.

הדגשתי בראשית דברי, שלא אוכל לתת הוראות לעבודה מעשית, כי אם אנסה להבהיר את בעיות הספריה בישראל, השתדלתי לתת, סקירות קצרות על המצב בארצות אחרות, ואין ללמוד מכך כי לדעתי יכולים אנו לחקות מכאנית או אוטומטית, את שיטותיהן של אותן ארצות ונסינותיהן ולהעבירם לתחומנו; נראה לי כי עלינו לקשור קשר עם העולם הגדול ולהתאים את שיטותיהן של ספריות גדולות בארצות אחרות לצרכינו אנו. הדברים שהבאתי לפניכם היוו רק מעין מבוא, אך לדעתי חשוב שנסקור מתוך בקורת עצמית את עבודתנו ותפקידינו, אשר על כן אף הדגשתי וחזרתי והדגשתי את הליקויים, וציינתי את הצורך בשכלולים, אולם את דברי אלה לא אמרתי מתוך רגשי פסימיות, אלא להיפך, מאחר שחזקה אמונתי באפשרות הצלחתנו. לא נוכל עוד, אמנם, להידמות בהישגינו אל הארצות המתקדמות בשטח הספרנות, אך ההתלהבות וההתמסרות ללא גבול שאנו עדים להן לעתים כה קרובות, אצל הספרנים בעיר כבכפר, יסוד איתן הן להתקדמות אמיתית. מצד אחד מרגישים אנו, כי עומדים עודנו בראשית עבודתנו כאילו נמצאנו עוד במדבר; אך מצד שני אסור לנו גם לבטל במחייד את כל אשר עשינו והשגנו. ההכרה זו חיונית היא לנו, מאחר שאין הספרן צריך להיות בעל-ידיעה בלבד, עליו להיות גם בעל-יעוד — יעוד בעבודתו למען תרבות עמנו ולמען העיצוב הרחני והמוסרי של מדינתנו, אשר אינו נופל בחשיבותו מן העיצוב החמרי והחברתי. ועזרה בעיצוב זה היא תפקידם הנעלה והנשגב ביותר של הספרן והספרייה.